

Emigration

Migrationsåret 1996

I år är ett stort historie- och jubileumsprojekt på gång, som vill erinra om den betydelse som migrationen - såväl utvandringen som invandringen haft för vårt land. Projektet handlar om ut- och invandrare i Sveriges historia från 1846 - 1996, och meningen är att det ska bidra till att ytterligare stärka svenskarnas intresse för sin historia och göra oss mer medvetna om vårt lands beroende av omvärlden. Utställningar, seminarier, föreläsningar och konferenser i ämnet hålls över hela landet.

Fler människor har utvandrat från Sverige än de som kommit hit. Från 1800-talets mitt fram till i dag har 2,4 miljoner svenskar emigrerat och 2,2 miljoner utländska medborgare har flyttat till Sverige. Sverige var länge ett utvandrarsland. Åren 1851-1930 lämnade omkring 1,5 miljoner svenskar landet, och Amerika var målet för de flesta. Efter 1930 har invandrarna varit fler än utvandrarna, och under dessa första år var de som kom till Sverige huvudsakligen återvändande svenskar.

Emigrantåret 1996.

I Dalarna har man i kalendarier och övrig annonsering valt att kalla jubiléet Emigrantåret 1996. Det är i år 150 år sedan den svenska massutvandringen till Nordamerika tog sin början och den första svenskkolonin grundades. Några hundra personer från Hälsingland, Uppland och Dalarna tillhörande en religiös sekt, s.k. "Erikjansare", emigrerade då tillsammans med predikanten och ledaren Erik Jansson, född i Biskopskulla i Uppland. I staten Illinois

grundade de en koloni som döptes till Bishop Hill. 119 personer från Dalarna fanns med, 56 från Malung, 25 från Mora. Resten kom från Ore, Lima, Transtrand och Falun, men ingen enda från Sollerön. Samma år fick Chicago sin första större svenska bosättning, då ett 20-tal erikjansare övergav sitt trossamfund. Kolonin i Bishop Hill blomstrade under de första åren men upplöstes så småningom. Flera byggnader finns fortfarande kvar och många menar att Bishop Hill är det värdefullaste svenska byggnadsminnet utanför vårt land.

Emigrationen till USA har haft stor betydelse för såväl det svenska som det amerikanska samhället. Många svenskar har gjort viktiga insatser i sitt nya hemland. Dessa utvandrade erikjansare blev viktiga inslag i vad som skulle bli starten till den enorma emigrationen till Amerika. Från 1800-talets mitt och fram till 1930 emigrerade över 1,2 miljoner svenskar över Atlanten. Från Dalarna utvandrade under denna period ca 50.000 personer.

Vilhelm Moberg lät som bekant sina småländska amerikafarare, med Karl-Oskar och Kristina som förgrundsfigurer, fara på våren 1850 med briggen Charlotta från Karlshamn. Det skulle dröja ända fram till 1860-talet innan utvandringen från Dalarna tog ordentlig fart.

Skälen

till utvandring varierade. Det kunde vara religiösa motiv, som i erikjansarnas fall. År 1862 infördes i Amerika The Homestead Act för att påskynda koloniseringen av Västern. Mot en registreringsavgift kunde varje person över 21 år få 160 acres land (ca 65 hektar). Efter 5 års brukande fick man full äganderätt. Vilken dröm för den som strävade och slet här hemma på de magra åkerlapparna, som långt ifrån räckte till att föda alla. 1867-69 var svåra nödår i hela Sverige. Det finns en anteckning efter Karl Lärka som skildrar förhållandet år 1867 här på Sollerön. -”Den 12 maj låg 70 cm snö på marken och det var 22 grader kallt. Siljan gick upp först på midsommarafon. Det året var Sollerön svart. Ingenting växte.” Hur klarade man sig över vintern och fram till ny skörd i en redan fattig tillvaro där allt hängde på vad jorden gav? Inte undra på att det stora landet i väster hägrade, där mjölk och honung flöt. Åtminstone om man fick tro vad som berättades i de många amerikabrev som kom hit, och som lästes om och om igen i stugorna. Stunis Nils från Bodarna berättar t.ex.: -”...Potatis satte vi 3 Ecker och togo upp 130 tunnor. Å så ligger dä en 75 tunnor kvar i jorden. Wi togo up nog myke. När vi inga får sälja, utan när vi har stillt dä vi kan, få vi bära ut de andra på Dyinghögen....”

Dessa amerikabrev var den bästa propaganda som kunde tänkas. Nu hade man dessutom öppnat särskilda emigrantlinjer över Atlanten, som gjorde effektiv reklam över hela Sveriges land. Det fanns agenter och ombud överallt, också på Sollerön, och de lokala agenterna var också villiga att låna

ut en slant till biljetten, givetvis mot god ränta. Betala igen lånet fick man göra när man kommit på grön kvist i Amerika.

Vita Stjärn- Linien.

**Världens största snabbaste
Jätte-Ocean-Palats**

OLYMPIC, 46,359 ton.	BRITANNIC, 50,000 ton.
--------------------------------	----------------------------------

Till

New York Olympic,	Boston Arabic,	Canada Laurentic
Adriatic, Baltic,	Cymric.	Megantic,
Cedric, Celtic.	End. 2:a o. 3:e kl.	Teutonic.

OBS! Nummer på hytt fås även för
3:e klass å liniens kontor i Sverige.
Bästa bekvämligheter. Handbok och tur-
lista fritt.

I Göteborgs poliskammars förteckning över utvandrare, s.k. passagerarlistor, som började föras 1869, kan man se resultatet av dessa agents energiska arbete. Först på våren reste nästan bara västsvenskar, men upptagningsområdet vidgades allteftersom året gick. I maj for dalkarlarna och på sommaren norrlänningarna.

Den 28 maj 1868 skickades således 669 svenskar med ångfartyget "Plato" från Göteborg till staden Hull på Englands ostkust. Denna dag startade 413 personer från Dalarna sin långa resa, och den största åderlåtningen drabbade Orsa. Från Sollerön anslöt sig 8 personer från Storlafvasgården i Utanmyra. En av Solleröns rikaste gårdar blev nu tom och öde. Här var fattigdom inte orsaken till emigration, utan snarare religiösa skäl. Vi har ju hört berättelsen om deras vackert dalmålade stuga, som numera står på Sollerö hembygdsgård. Storlafvasfolket och många med dem hade tagit avstånd från svenska kyrkan och anslutit sig till baptisterna. På den tiden var det strängt förbjudet för frireligiösa att hålla gudstjänster i hemmen. Då kom man på idén att samlas om kvällarna för att under sakkunnig hjälp måla inredningen i stugan. Den sakkunnige var en känd rosmålare från Nusnäs. Som hantlangare hade denne ingen mindre än baptisthövdingen Näs Per från Orsa, som samtidigt höll andaktsstunder.

Resvägen.

Erikjansarna och andra tidiga utvandrare på 1840- och 50-talen seglade direkt från svenska hamnar till New York. Rederierna hade då en lämplig blandning av last. Från Gävle bestod lasten t.ex av stångjärn och emigranter. Järnet var tungt, tog liten plats och gav utrymme för passagerare.

På 1860-talet upphörde emigrantresorna med segelfartyg. Nu hade man börjat använda ångfartyg, som erbjöd både snabbare och bekvämare överresor. Ångfartygen utgick från Göteborg till staden Hull på Englands ostkust. I sollaröbornas reseskildringar heter staden oftast Ull, eftersom bokstaven H saknas i sollaröområdet. Från Hull tog man sedan tåget till Liverpool på västkusten och därifrån en engelsk ångare över "Osian". Var i Amerika man sedan landsteg berodde på vilken båtlinje man valde i Liverpool. Det kunde vara New York, Boston, Portland eller Halifax i Canada. En svensk direktlinje över Atlanten kom först 1915 med Svenska Amerika Linien.

Väl framkomna till Amerika eller Canada fortsatte man sedan västerut i landet. De tidigaste resenärerna tog sjövägen, och de senare tog tåget, allteftersom järnvägslinjerna byggdes ut.

Ingen sollaröbo kunde väl i sin vildaste fantasi föreställa sig hur lång vägen till Amerika var. Hur många hade varit så långt hemifrån som till Göteborg? Låt oss föreställa oss denna första lilla ressträcka som startade med hästskjuts från hemmet ner till Levsnäs. Bron över till fastlandet byggdes först 1892, så tidigare resenärer roddes med båtar till Gesunda. Vidare med hästskjuts söderut och övernattnings i Alvik den första natten. Andra övernattnings blev i Falun, varifrån man sedan tog tåget mot Göteborg. Dit tog det två dagar, med övernattnings i Filipstad. Väl framme i Göteborg återstod bestyr med biljettköp, poliskontroll m.m., varefter man äntligen kunde stiga ombord på ångfartyget som förde dem till England.

Det fanns också ett annat alternativ att ta sig till Falun. Från någon "hamn" på Sold kunde man ro ut till ångbåten som stannade till varhelst någon passagerare dök upp, och med båten komma ända till Gråda i Gagnef, varifrån man fortsatte med diligens till Falun. Kan det möjligen vara Gråda som i flera amerikabrev omnämns som "Gråtsta"? Säkerligen fälldes mången avskedstår där, innan man for åt varsitt håll för att aldrig råkas igen.

Utvandrarsiffror

Emigrationen gick i vågor. De svåra nödåren i slutet på 1860-talet fick många att ge sig iväg. 1870-talet tycks ha varit tämligen gott med ett sjunkande antal emigranter, men på 1880-talet tog det fart igen. Från Sollerön for de flesta under åren 1882-83, då närmare 150 personer emigrerade. På 1890-talet sjunker antalet igen, vid sekelskiftet for ingen.

1903 reste 15 solleröbor. Nu började en intensiv kamp föras mot utvandring, och 1907 bildades Nationalföreningen mot emigration. Man räknar med att 1910 bodde var femte svensk i USA. Chicago hade flera svenskar än Göteborg. Utvandarsiffrorna minskade givetvis under första världskriget. 1923 utvandrade ca 24.000 svenskar, 9 kom från Sollerön och detta var det sista stora emigrantåret. Året därpå införde USA nya restriktiva invandrarlagar för att minska massinvandringen. 1930-talet med svår depression medförde att många svenskar kom hem igen.

I dag uppger ca 12 miljoner amerikanare att de har svenskt påbrå, och visst skulle det vara intressant att veta hur många som har sina rötter på Sollerön! Nyligen fick jag i min hand en datalista hämtad från en amerikansk folkräkningsdatabas. Frågan som ställts var: "Hur många personer med efternamnet Sutter (som är ett ofta förekommande namn i Solleröns utvandrarlistor) bor i Minnesota?" När jag räknar är antalet = 78. Och då handlar det endast om en av USA:s alla stater.

Från den dagen då prästsonen Set Amatus Godée år 1860 - som den allra första solleröemigranten - packade och for , och fram till 1930, har 424 solleröbor utvandrat till Amerika och Canada. Detta enligt kyrkböckernas utflyttningslängder. I denna siffra finns ett mörkertal, nämligen de s.k. tvåstegsemigranterna. Några for kanske till Stockholm eller andra platser för att där ta arbete och tjäna ihop till biljetten. Så småningom lyckades de och reste därifrån - och finns följaktligen inte upptagna i våra utflyttningslängder. Några "smet" helt enkelt. 1901 skärptes värnpliktslagen och tjänstgöringstiden ökade från 90 dagar till 240 dagar. Värnpliktiga måste ha Kungl. Maj:ts tillstånd för att utvandra till främmande världsdel, med den följden att många unga män gav sig iväg utan att ta ut flyttningsbetyg, ofta via Norge. Dessa personer finns inte i våra utflyttningslängder och inte heller i Göteborgs passagerarlistor.

Isanti

Vart tog de då vägen, alla dessa dalkarlar och kullor? Till Mellanvästern, särskilt Minnesota, men också till Illinois, Nebraska och Kansas.

En mycket stark koncentration av dalfolk fick ett område norr om Minneapolis S:t Paul, nämligen Isanti County, med centrum i staden Cambridge. Detta område kallades ofta "Amerikas Dalarna". Vid sekelskiftet hade distriktet 12.000 invånare, varav säkerligen 10.000 var svenskar. Många kom från Rättvik, Orsa, Mora, Venjan, Gagnef, Älvdalen och Sollerön. De höll ihop i sina grupper, och behöll på så sätt traditioner och dialekter i såväl 2.a som 3.e generationen.

År 1864 reste de första familjerna från Sollerön och bosatte sig i trakten av Isanti County. Under de följande tio åren har sedan utvandrade

solleröfamiljer slagit sig ner i samma trakt.

De flesta av dessa tidiga utvandrare var - och förblev - bönder. Hade de inte tillräckligt kapital för att börja farma direkt, sökte de arbete i skogen, vid gruvor eller järnvägsbyggen. Många stannade väl också kvar vid dessa yrken. De unga svenska flickorna var eftersökta hembiträden, ordentliga, arbetsamma och ärliga.

Wadena

Så småningom började solleröborna leta sig längre norrut i Minnesota för att senare etablera en hel koloni i trakten av staden Wadena, ca 20-25 mil nordväst om Minneapolis. Här är det - förutom Wadena - särskilt två ortsnamn som ideligen förekommer på amerikbreven, nämligen Bluffton och Compton. Dessa två platser ligger nära varandra och har staden Wadena som centrum. Här byggde solleröfolk och andra svenskar sina gårdar, skolor, kyrkor och kyrkogårdar som fortfarande är i bruk. Här kunde man hjälpa och stötta varandra precis som hemma på Sold, och här fungerade sollerömålet i många, många år.

Det är en upplevelse att lyssna till 93-åriga Sophie Boehne som än i dag talar ett genuint sollerömål. Sophie, vars båda föräldrar kom till Compton som unga, är egentligen döpt till Sofia Magdalena. Hon föddes här i Compton på julaftonen 1902, och "barnmorskan" Rull Carin som bodde på grannfarmen, insisterade på att den lilla nyfödda flickan skulle få det vackraste namn hon visste, nämligen detsamma som Sold-kyrkan. Sofia berättar om sin gamla mormorsmor Ryss Carin, född 1826 och utvandrad 1882, som konsekvent vägrade att svara på tilltal, såvida detta inte skedde på soldmål.

Hemvändarna

Ganska många kom hem till Sollerön igen. Ungefär 40 personer har återinvandrat, nästan alla s.k. "löspersoner", d.v.s. ensamstående. Längtan att återse sin hembygd fanns nog hos många, men för de flesta fick det stanna vid en dröm. Vad skulle man återvända till? Många hade ju avyttrat alla sina ägodelar. I breven skymtar man sådant som saknas mest:att jaga orrar i Björka, björken vid förstukvisten om våren, ett riktigt duktigt par hemstickade strumpor, filbunke i Holen, lärkdrillar i Bråmåbo..... Hade det funnits en bro över Atlanten, så hade troligen några fler kommit hem.

En som både "smet" och återvände, och som gamla solleröbor väl aldrig glömmer, är Sol Anders Larsson. Om honom står att läsa i Sool-Öen 1975. Sol Anders far hade affär i Häradsarvet. Emellertid, affären stod en vårkväll 1887 i ljusan låga, dagen därpå klev Sol Anders på ångbåten och begav sig ut i världen, och brandorsaken blev föremål för vilda spekulationer. Efter preskriptionstidens utgång och försäkringspengens utkvitterande återvände en Mr Andrew Newton till Sollerön. Newton och Sol Anders, som var samma

Njuttan - en hemvändare
Sol Anders Larsson /
S.A. Newton 1860 - 1929

person, kom i soldfolks mun att för alltid heta Njuttan. Den nya affär som nu byggdes upp med hjälp av dollars och många kronor, och där ICA i dag inryms, drevs med framgång, mycket tack vare nymodig amerikansk försäljningsteknik och slagkraftig annonsering. Och fortfarande är det väl så att infödingarna här på ön går till Njuttbudi och handlar, - om man inte går till Kopen.

Avslutningsvis vill jag här presentera en liten berättelse som Mats Karl Nilsson nedskrivit 1993 efter Bråttums Jannes (Skräddar Jannes Jönsson, f. 1907). Han vistades i Canada mellan 1927 och 1931. I Sool-Öen 1982 finns mera att läsa om de strapatser som Jannes fick utstå i främmande land. Med största säkerhet ansåg nog Bråttums Jannes att "borta är bra, men hemma är bäst".

Tröskning i Alberta

Hösten 1928 for jag ut på prärien och sökte jobb på tröskning. Det var ett bra år, vetet gav mycket stora skördar som skapade högkonjunktur för dem som hade tröskverk. Det var i en liten farmarstad tio svenska mil öster om Edmonton jag träffade en tröskverksägare. Han var amerikan och bosatt i Californien men hade ett tröskverk uppe i Canada. Han levde hela året på de pengar han jagade ihop på tröskningen.

Betalningen för tröskning var per bushel, (en am. bushel = 35,24 l) alltså accord. Arbetarna hade dagspenning och ju mer han kunde jaga på dem desto större blev hans förtjänst. Den här gången skulle han inte ha en vanlig tröskjobbare utan en "stök" och gårdskar, en allround man som kunde reparera och göra litet av varje. Framför allt skulle jag dock vara reserv, ta vid hästarna varje gång någon av gubbarna fick sparken och köra tills han kom ut med en ny man. Efter en stunds pratande och förhör antog han mig. Jag skulle få samma betalning, sju dollar om dagen, som tröskarna hade. Det var ju rätt bra, för som han uttryckte det om mitt jobb: En man som skulle ligga i skuggan färdig att rycka in när det behövdes.

Jag klarade arbetet ganska bra, det var två vattentankar att hålla fyllda, det var att reparera trillor varje dag och att hjälpa kockan att skala potatis samt andra diverse småstök. Men ett jobb höll jag på att gå bet med. Till trösklaget hörde en duktig ko som skulle hålla laget med mjölk. Det hörde till mitt jobb att mjölka kon, den duktiga kossan mjölkade en full tolvliters hink åt gången. Jag hade aldrig mjölkat tidigare, hur jag än slet, klämde och eländades efter konstens alla regler fick jag inte mer än halva hinken. Nå ja, är man i Amerika så får man inte stå handfallen. Jag fyllde hinken med vatten innan jag lämnade den till kockan. Konstigt nog hörde jag inga klagomål vid frukosten trots att dom fick vattenblandad mjölk till gröten. Efter hand så lärde jag mig mjölkningens svåra konst och kunde till kockan överlämna en full hink outblandad mjölk.

Margit Andersson